

El Servei d'Investigació Prehistòrica i l'Arqueologia Valenciana

Mauro Hernández Pérez

Universitat d'Alacant

Rosa Enguix Alemany

Catedràtica d'Institut

La creació del Servei d'Investigació Prehistòrica i el seu Museu en 1927 marca un punt d'inflexió important en el desenrotllament i coneixement de l'arqueologia valenciana, en convertir-se la institució, durant anys, en el referent per a la investigació prehistòrica i de la Cultura ibèrica regionals. Hereu d'una llarga tradició arrelada en els segles anteriors, el SIP, com és conegut dins i fora de les nostres terres, naix amb la vocació de sobrepassar els límits provincials per a incloure les terres de Castelló i Alacant, segons arreplega Isidro Ballester en la Memòria de la Diputació de València corresponent a l'any 1928 en un text que, pel seu indubtable interès, no dubtem a reproduir: «la Diputación provincial de Valencia, cabeza de una región, siempre rica por su suelo, que recibiera de modo director y eficaz la fecunda influencia de las grandes culturas antiguas del Oriente mediterráneo, había de preocuparse también de su remoto pasado. Los hallazgos de pinturas en las Cuevas de la Araña (Bicorp) y las de los términos de Tírig y Albocácer; los frecuentes descubrimientos de estaciones de épocas diversas; las fructuosas excavaciones practicadas aisladamente, y con toda clase de sacrificios, por personas beneméritas; los hallazgos casuales, como las joyas de Cheste, el tesoro de Jávea y la Dama de Elche, bello e interesante busto expatriado de una levantina de siglos antes de Jesucristo; todo demostraba la exuberante riqueza arqueológica del suelo de nuestra región, apenas explorado» (Ballester, 1929: 6). Certament, el SIP esdevindrà molt d'hora un referent de la investigació arqueològica hispana i un model que prompte també imitarien altres diputacions provincials.

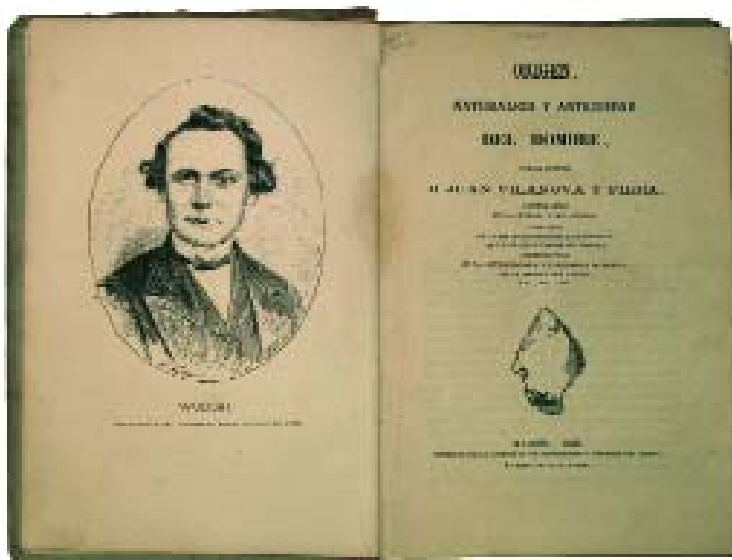
Els precedents

La historiografia tradicional situa en el segle XVI les primeres notícies sobre el patrimoni arqueològic valencià de la mà de Pere Antoni Beuter (ca. 1490-1555) i de Gaspar Escolano (1560-1619), i de les primeres

col·leccions de medalles i monedes com la reunida per Juan Bautista Pérez Rubert, bisbe de Sogorb, o per Juan Andrés Strany. Serien, no obstant això, els *novatores* i il·lustrats del segle XVIII els que han de ser considerats com els veritables pioners de l'arqueologia valenciana pel rigor dels seus treballs en què, al costat d'una detinguda anàlisi dels textos clàssics i la crítica als falsos crònics, incorporen notícies sobre monedes, inscripcions, escultures i restes arquitectòniques monumentals de les ciutats romanes del nostre territori. En este sentit convé recordar les excavacions a Sagunt del castellanenc Manuel Martí, degà d'Alacant; els treballs de crítica històrica de Gregorio Mayans (1699-1781) i del seu germà Juan Antonio (1718-1801), autor este últim d'una monografia dedicada a *Ilice* que situa la ciutat romana en l'Alcúdia d'Elx; i les notícies arqueològiques arreplegades en les *Observaciones* del propi Antonio José Cavanilles (1745-1804), amb una detinguda descripció de les seues excavacions en els Banys de la Reina de Calp, acompanyada d'acurats dibuixos de les construccions i el mosaic. Antonio de Valcárcel Pío de Savoya (1748-1808), Comte de Lumiares, és considerat «la primera figura de sabio valenciano ilustrado y arqueólogo» (Aranegui, 2003: 49) pels seus treballs sobre la ceràmica romana —els anomenats *fangs saguntins*— i els orígens de *Lucentum*, que identifica amb Alacant. La seua *Inscripciones y Antigüedades del Reino de Valencia*, redactada en 1805 i publicada amb il·lustracions d'Antonio Delgado en 1852, inaugura una nova etapa en l'arqueologia valenciana que s'estendria per tot el segle, caracteritzat per l'aparició dels primers museus i les primeres societats preocupades per la recuperació i l'estudi del nostre Patrimoni Històric.

La desamortització dels béns de l'Església va suposar la creació de successius organismes —Comissions Especials de Ciències i Arts, Recol·lectores, Científiques i Artístiques— que donarien lloc en 1844 a les Comissions Provincials de Monuments Històric-Artístics (Navarrete, 2001), impulsores dels primers museus provincials. El d'Alacant s'obri en 1842 en el Col·legi de Santo Domingo d'Oriola, i tres anys després el de Castelló (1845) en l'antic Convent de Santa Clara, mentre que el de València, davall la direcció de l'Acadèmia de Sant Carles, es va inaugurar en 1839 en el Convent del Carme.

Al marge dels organismes oficials, sovint coartats els seus treballs per la intromissió política, es crea en 1871 la Societat Arqueològica Valenciana al si de la Societat Econòmica d'Amics del País, que suposa la continuació de la tradició d'antiquaris i col·leccionistes, característica dels segles anteriors (Goberna, 1981), no en va els seus membres fundadors eren coneguts col·leccionistes de monedes. Entre els objectius dels seus estudis es mencionen «las ciencias arqueológicas, considerándose como tales las de Prehistoria, Arqueología, Numismática, Paleografía y Bellas Artes», creant-se una Comissió Prehistòrica, en la

Portada del llibre de Juan Vilanova i Piera: *Origen, naturaleza y antigüedad del hombre*. 1872.

qual, a instàncies de José Vilanova i Piera, es proposa potenciar i animar la realització d'excavacions arqueològiques en alguns jaciments que formaran part, més tard, de la història d'investigació del SIP. És el cas de l'Ereta del Pedregal, a Navarrés (València), o la Moleta dels Frares, a Forcall (Castelló). Gràcies a una cuidada i selecta xarxa de corresponsals, la Societat Arqueològica Valenciana, segons reflectixen les seues memòries anuals (Papí, 2002a), té coneixement de les troballes arqueològiques que es produïxen en tot el territori valencià, entre les quals destaquen les de la Cova de Roca, a Oriola, i les d'una cova sepulcral a Requena, amb 15 ò 20 cadàvers, «hachas de cobre, flechas de pedernal, cuencos de barro moldeados a mano toscamente y algún otro vestigio de gentes prehistóricas» (Papí, 2002b: 278). Davant d'un intent frustrat de participar en l'Exposició Universal de París amb algunes de les seues col·leccions, la SAE va organitzar, al costat d'altres institucions, la primera exposició arqueològica que es va realitzar en 1878 a València. La Societat es dissol entorn de 1883 o 1884, coincidint amb els primers anys de Lo Rat Penat, que en 1879 ja disposa d'una secció d'Arqueologia, en la qual s'integren molts dels membres d'aquella.

Tots estos descobriments valencians s'incorporen prompte a la literatura arqueològica hispana gràcies a la seua publicació en els treballs de Juan Vilanova i Piera, que per llaços familiars estaria lligat a la SAE, encara que no figura entre els seus membres. El seu magisteri, encara que llunyà, queda patent en dos excepcionals descobriments que per eixos anys es produïrien en les terres alacantines: les Llometes, a Alcoi, i la Cueva de Roca, a Oriola.

En el primer, descobert en 1884, va intervindre en la seua excavació l'enginyer Enrique Vilaplana i Juliá, sempre en contacte epistolar amb J. Vilanova, redactant els dos una Memòria que romandria inèdita fins la seua parcial inclusió en la *Historia de Alcoy y su región* de Remigio Vicedo (1922). Les restes humanes recuperades en les excavacions d'esta cova eneolítica generarien una extraordinària polèmica en la premsa local entre creacionistes i evolucionistes, en la qual participaria el propi J. Vilanova (Aura Tortosa, 2002; Goberna, 1984).

També estaria relacionat Vilanova amb els treballs realitzats en 1871 per l'enginyer militar Santiago Moreno Tovillas en la Cueva de Roca, a Oriola, la Memòria dels quals seria publicada pel SIP en la seua *Serie de Trabajos Varios*, amb el número 7, en 1942 i amb anotacions de Nicolau Primitiu Gómez Serrano, que I. Ballester qualificaria com un «trabajo de calidad para su época».

En l'últim terç del segle XIX destaquen diverses empreses individuals, en les quals participarien antics socis corresponents de la SAV. Una d'elles és l'edició dels set volums de *El Archivo*, publicats entre 1886 i 1893, primer a Dénia i després a València, davall la direcció de Roc Chabàs, revista els continguts de la qual han sigut objecte d'una detinguda anàlisi per part d'Enrique Llobregat amb ocasió de la seua reedició en facsímil. D'altra banda, Aureliano Ibarra Manzoni (1834-1890) realitza una intensa activitat arqueològica en l'Alcúdia i Vizcarra, a Elx, que permet identificar definitivament la primera amb *Ilice*. El treball d'este seria continuat pel seu germà Pedro Ibarra i Ruiz, creador de la Societat Arqueològica Il·licitana i compilador d'una important col·lecció arqueològica que després de la seua mort constituïria els materials fundacionals de l'actual Museu Arqueològic d'Elx. El seu nom estaria lligat als avatars del descobriment i posterior venda de la Dama d'Elx (Olmos, 1997; Manzo Martín, 1997), trobada de manera accidental en l'Alcúdia en 1897 i adquirida per 4.000 francs per al parisenc Museu del Louvre per Pierre Paris, com abans havia fet Arthur Engel amb altres escultures ibèriques alacantines procedents d'Agost —esfinx i bou, descobertes en 1893— i un grif i cap de bou de Redován. L'interés dels francesos per l'Alcúdia hi motivaria una actuació arqueològica en 1898, en la qual es recuperaria un fragment de tors de guerrer amb falcata, que també ingressaria en el Museu del Louvre, i una campanya d'excavacions —la primera realitzada per arqueòlegs estrangers en terres valencianes—, dirigida per Albertini en 1905.

Amb l'inici del segle XX desapareix esta rica tradició d'erudits, investigadors i col·leccionistes valencians, coincidint, en paraules d'I. Ballester, amb «una época en que en España todavía se trabajaba poco en esta clase de investigaciones». No obstant això, en este temps tenen lloc els treballs

d'excavació i investigació realitzats pel jesuïta Juli Furgús entre 1902 i 1908 en la Vega Baixa del Segura, en la necròpolis eneolítica d'Algorfa i en poblats argàrics com el de San Antón d'Oriola, ja conegut per S. Moreno Tobillas, i el de Las Laderas del Castillo de Callosa del Segura, investigació que el propi I. Ballester no dubta a qualificar «entre los trabajos más importantes, i nos atrevemos a decir que peor conocidos, de los que interesan a los prehistoriadores valencianos», amb ocasió d'una cuidada edició en valencià d'estos resultats en la sèrie *Treballs Solts* del SIP, a pesar de les dificultats imposades per la Guerra Civil que van impedir la publicació d'un dels articles previstos i la incorporació de noves fotografies dels materials arqueològics recuperats en les excavacions. Estos materials es van depositar en el Museu del Col·legi de Santo Domingo, sent lloats pels seus contemporanis (Barberá, 1909; Siret, 1913), i acabarien dispersant-se després del tancament del col·legi jesuïta i els avatars de la Guerra Civil. Molts d'estos jaciments de la Vega Baixa del Segura serien visitats per Luis Siret, que va mostrar la seua discrepància amb algunes de les interpretacions de J. Furgús.

En la segona dècada del segle XX la investigació arqueològica valenciana cobraria un nou impuls amb la realització de diverses excavacions o prospeccions, com les de Parpalló, Meca o Penya Roja; amb la creació del Centre de Cultura Valenciana i la Societat Castellonenca de Cultura; la publicació d'obres generals amb contínues referències a troballes i jaciments, entre les quals cal citar *La antigua civilización ibérica del Reino de Valencia*, de Francisco Almarche Vázquez, en 1918, i entre 1918 i 1922 la *Geografía General del Reino de Valencia*, dirigida per Francesc Carreres i Candi. I encara hi caldria afegir l'aparició d'una nova generació d'investigadors i la incorporació d'altres forans, atrets pels descobriments d'art rupestre en tot el territori valencià.

El Centre de Cultura Valenciana, creat en 1915 davall el mecenatge de la Diputació Provincial i de l'Ajuntament de València, va desplegar un gran interès pels temes arqueològics, especialment a partir de 1928 quan es crea la secció de Prehistòria presidida per N. P. Gómez Serrano. Una revisió dels seus *Anales* permet conèixer l'activitat prospectora i d'arreglada de notícies durant estos anys. El mateix succeïx amb el *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, publicat a partir de 1920, que es convertix en l'herald de l'activitat cultural de la província i en el qual ocupen un lloc assenyalat les notícies arqueològiques i prehistòriques. Els descobriments i estudis de les pintures rupestres descobertes en les terres castellonenques ocupen un ampli espai en el Butlletí, però també altres treballs realitzats en Villa Filomena i en diverses estacions ibèriques. En 1913 i 1914 Herminio Fornés excava el poblat ibèric de Rotxina, a la vora del Palància, en el terme de Sot de Ferrer, amb permís de la Junta Superior d'Excavacions i Antiguitats.

Isidro Ballester, Adolf
Schulten, Manuel Vidal,
Mariano Jornet i Domingo
Fletcher de visita a un
jaciment arqueològic.
Cap a 1932.
[Pasta. SIP 3.525]

A la consolidació de l'arqueologia valenciana en esta dècada contribuïx la realització d'una sèrie d'excavacions que, amb permís de la Junta Superior d'Excavacions i Antiguitats, es realitzarien en alguns jaciments d'Alacant i València, incorporats prompte a la història del SIP, ja siga per la participació directa d'I. Ballester i Lluís Pericot o d'alguns dels seus agregats, com per integrar-se els materials en els fons fundacionals del seu Museu. De totes estes actuacions convé destacar ací les realitzades a Alcoi, per les estretes relacions que mantindrien els seus autors amb l'acabat de crear SIP. Així, les excavacions de Camil Visedo en el poblat i santuari ibèrics de la Serreta (Visedo, 1922); les realitzades en el poblat ibèric del

D'esquerra a dreta:
Lluís Pericot, Isidro
Ballester, Adolf Schulten,
Manuel Vidal, Emili Gómez
Nadal i Julián San Valero
durant un dinar.
Cap a 1933.
[Domingo Fletcher. Pasta.
SIP 3.524]

Xarpolar per Fernando Ponsell (Pericot, 1929); o les dels poblats de l'Edat del Bronze de Mas de Menente (Ponsell, 1926; Pericot i Ponsell, 1929) i Mola Alta de Serelles (Botella, 1926 i 1928) i l'inici dels treballs en la Cova de la Sarsa, a Bocairent, que el SIP va encarregar al mateix F. Ponsell.

En eixa mateixa dècada la Comissió Provincial de Monuments d'Alacant es mostra significativament activa, després de la incorporació de José Lafuente Vidal, Francisco Figueras Pacheco i Juan José Senent, que anys abans havia realitzat una intensa labor arqueològica a Castelló, sens dubte afavorit per la seua condició d'Inspector d'Ensenyança, i que

després continuaria a València, figurant com un dels agregats del SIP. D'aquells anys convé recordar els primers treballs en l'Albufereta d'Alacant, en la necròpolis ibèrica del Molar, a Sant Fulgenci, i en la Font de la Barcella de la Torre de les Maçanes, a més de les notícies disperses sobre jaciments arqueològics en el Vinalopó de Diego Jiménez de Cisneros, col·laborador, així mateix, del volum dedicat a Alacant en la *Geografia General del Reino de Valencia*. Per a estos anys també convé fer memòria dels treballs de Pedro Ibarra: la monografia *Elche: Materiales para su historia* (1926) constituïx una excepcional font de documentació sobre jaciments del Baix Vinalopó, que es complementa amb el seu manuscrit *Efemérides Ilicitanas*, lamentablement inèdit. D'altra banda, Elías Abad Navarro menciona una cova sepulcral calcolítica en les vessants de la Mola, a Novelda, aigües avall de la Cova de la Serreta de la Vella, a Monòver, coneguda per J. Vilanova i Piera. Caldria assenyalar, així mateix, les excavacions en 1924 de J. Corominas i Roca, de l'Institut d'Estudis Catalans, en Las Laderas del Castillo de Callosa del Segura i en la necròpolis ibèrica d'Oliva, a València. En esta mateixa dècada s'inicien a Castelló els treballs de camp de Francesc Esteve Gálvez, encara alumne de batxillerat (Esteve, 2003), que acompanyaria, junt amb Joan Baptista Porcar, a Pere Bosch Gimpera a diversos dels jaciments descoberts per eixos anys, entre els quals es troben el poblat i necròpolis en sitges amb ceràmica campaniforme de Villa Filomena i el poblat del Bronze Tardà/Final del Castellet, àmpliament referenciats en la bibliografia arqueològica valenciana. En aquella visita li van comentar a Bosch Gimpera que «seria molt profitós disposar d'un estudi de conjunt que reculla tot allò que es coneix de l'arqueologia provincial, que siga punt de referència que ens done a conèixer els problemes que tenim plantejats i la tasca que convendria fer» (Esteve Gálvez, 2003: 48), demanda a què prompte va contribuir amb una extraordinària síntesi d'arqueologia provincial (Bosch Gimpera, 1924), en la qual dóna compte de jaciments i col·leccions, amb referències contínues a J. J. Senent.

El Servei d'Investigació Prehistòrica

En este context d'intensa activitat té lloc la fundació del Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València i la del SIP i el seu Museu. El primer va centrar la seua activitat en la labor docent, intentant crear una escola d'arqueòlegs, que rebria un gran impuls amb l'arribada de Lluís Pericot, i en l'elaboració d'un mapa arqueològic de tot el territori valencià. En el cas del SIP resulta aclaridor que una de les primeres propostes d'I. Ballester a la Comissió Provincial Permanent de la Diputació siga la de demanar autorització per a dirigir-se a les diferents societats i institucions que treballen en el camp de l'Arqueologia i de la Prehistòria en les terres valencianes a fi d'intercanviar informació i col·laboració si fóra necessari. D'esta manera es deixava constància

d'una de les principals característiques del SIP des de la seua creació: conèixer l'activitat investigadora en les tres províncies valencianes, donar suport on es requerira, tindre notícies dels últims descobriments i mantindre una relació el més fluida possible amb investigadors i aficionats a este món de l'arqueologia. Esta mateixa actitud seguirà mantenint-se durant dècades posteriors a la desaparició d'I. Ballester.

A este panorama hem d'afegir que les intenses remocions de terres en la ciutat de València amb ocasió del soterrament de la línia telefònica i de l'obertura del clavegueram van generar la necessitat de documentar les troballes que estaven desapareixent per totes les transformacions urbanístiques. Les protestes irades dels erudits locals, que veien destruir la memòria històrica de la mil·lenària *Valentia*, van provocar més d'una actuació: una, la que va protagonitzar el Centre de Cultura Valenciana que va encarregar a N. P. Gómez Serrano la vigilància de les obres, la qual cosa donaria com a resultat una interessant monografia on s'arreglen les troballes (Gómez Serrano, 1932). Altres obres d'eixample de la ciutat van seguir provocant preocupació fins que en la dècada de 1940, la Direcció General de Belles Arts del Ministeri d'Educació Nacional va crear la Comissaria Local d'Excavacions Arqueològiques de València, nomenant per al càrrec de Comissari José Llorca, deixant com a depositari de les troballes arqueològiques a l'Ajuntament de València (Ribera, 1998). I, tornant als temps anteriors, en estos anys Manuel González Simancas reprén les excavacions a Sagunt, donant un nou impuls a la investigació d'esta ciutat després del monumental treball d'Antonio Chabret en el segle XIX.

A la fundació del Museu de Prehistòria de València seguirien prompte els de Castelló i Alacant. En la creació del primer va participar activament F. Esteve Gálvez, assumint el càrrec de conservador en 1935. L'Arqueològic d'Alacant, inaugurat en els baixos del Palau provincial pel President de la República el 17 de gener de 1932, arreglaria els materials de les excavacions que es realitzen en els anys previs a la Guerra Civil en diversos jaciments, entre ells la Cova de les Calaveres, a Benidoleig, i els poblats del Molar, a Sant Fulgenci, i la Illeta dels Banyets, al Campello, amb una interessant ocupació de l'Edat del Bronze infraposada a una altra ibèrica i amb una posterior ocupació romana; i a Alacant, el poblats de l'Edat del Bronze de Serra Grossa i l'interessant conjunt arqueològic del Tossal de Manises i l'Albufereta. J. J. Senent, traslladat prompte a València, José Lafuente Vidal, Francisco Figueras Pacheco i José Belda serien els protagonistes d'estos treballs que, desiguals i amb algunes carències, constitueixen, a pesar del temps transcorregut, una extraordinària font d'informació sobre jaciments objecte de recents actuacions de conservació i difusió. A Elx, on mor P. Ibarra en 1934, Alejandro Ramos Folqués compra la finca de l'Alcúdia, iniciant excavacions en el jaciment amb caràcter oficial en 1935.

Visita del Centre de Cultura Valenciana a un dels abrics amb art rupestre del Barranc de la Carbonera (Beniatjar). A la dreta de la imatge es troba Nicolau Primitiu Gómez, al seu costat, Rafael Pardo, descobridor de les pintures, al centre Juan José Senent. 1933. [Paper. SIP D/5.725]

El Servei d'Investigació Prehistòrica i l'Art rupestre

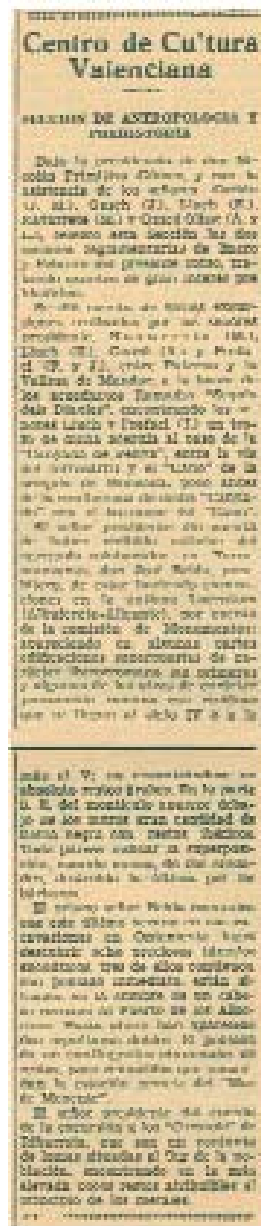
En la Memòria de la Diputació de València que arreplega la creació del SIP es fa una expressa menció a «los hallazgos de pinturas en las Cuevas de la Araña (Bicorp), y las de los términos de Tírig y Albocácer», assenyalant-se un especial interès per esta manifestació cultural valenciana, tant a nivell d'investigació i inventari com de la seua protecció i difusió. Amb esta cita el SIP es fa eco dels descobriments més coneguts, encara que no únics, de pintures rupestres en les terres valencianes, les primeres referències de les quals, si exceptuem la confusa prohibició de celebrar misses en una cova amb cavalls pintats que se suposen de l'Art Llevantí, per part del bisbe de València Alonso de Borja, abans del seu accés al solí pontifici amb el nom de Calixt III, remunten a l'estiu de 1911 amb el descobriment de la Cueva de Tortosillas, a Ayora. En 1917 es descobrixen els excepcionals conjunts de Morella la Vella i la Valltorta, a Castelló. El primer es deu a J. J. Senent, en aquells moments Inspector de Primera Ensenyança a Castelló, i seria publicat per Eduardo Hernández Pacheco, amb excel·lents calcs de Francisco Benítez Mellado. En l'estudi dels conjunts del Barranc de la Valltorta intervenen, no sense polèmiques, membres de l'Institut d'Estudis Catalans, informats del descobriment per J. J. Senent; Hugo Obermaier i Paul Wernert, comissionats pel Museu de Ciències Naturals de Madrid i la Reial Acadèmia de la Història; i Juan Cabré que, sens dubte, havia sigut informat pel Marquès de Cerralbo, coneixedor de la troballa pels seus correligionaris carlins de la zona, entre els quals es trobaven els descobridors de les pintures Francisco Polo i Alberto Roda. D'aquells

treballs inicials es publica per part d'H. Obermaier i P. Wernert una monografia, la primera sobre art rupestre en les terres valencianes, alguns calcs i descripcions per part de l'Institut català i de J. Cabré, qui denuncia el primer espoli de les nostres pintures, en la primerenca data de 1922, trist presagi de molts altres que abasten fins als nostres dies. En un intent de contextualitzar les pintures, l'equip de l'Institut va realitzar les primeres excavacions en coves pròximes als abrics pintats, al mateix temps que elaborava un detallat plànol topogràfic del barranc. D'eixe moment data la relació d'altres troballes arqueològiques, com l'enterrament dels Espleters a Salzedella, descobert per uns treballs agrícoles. Les discrepàncies sobre la cronologia de l'Art Llevantí que es començaven a manifestar en aquells anys trobarien en estos treballs en la Valltorta arguments per a reafirmar les posicions entre els que les dataven en el Paleolític, en este cas H. Obermaier i el seu mestre H. Breuil, o en moments posteriors, com començava a obrir-se pas entre els investigadors hispans.

En alguns d'estos abrics també s'havien descobert certs motius que es van incloure en l'Art Esquemàtic, al qual pertany la primera troballa d'este tipus d'art rupestre en la província d'Alacant. Es tracta de la Peña Escrita de Tàrbena, coneguda pels veïns del lloc com Sa Cova de les Lletres, per considerar els seus motius com a lletres que no sabien identificar, encara que es relacionaren amb l'escriptura en una làmina prima de plom localitzada per Camil Visedo Moltó en el poblat ibèric de la Serreta, a Alcoi. La publicació de D. Jiménez de Cisneros reproduïx en 1922 la descripció i calcs del músic alacantí Oscar Esplá, mentre que els publicats en el volum IV del monumental *Corpus de Arte Esquemático de la Península Ibérica* d'H. Breuil corresponen a J. J. Senent, a qui també pertanyen els de Beniatjar, a València —arreplegats en la mateixa obra—, descoberts en 1933 segons dona compte *La Labor del SIP* d'eixe any, en la qual també s'indica, en relació amb el Museu, que «han empezado a montarse, para ser colocadas en la Sala de Paleolítico, las reproducciones de las pinturas de la Cueva de la Araña, de Bicorp», descobertes en 1920 i objecte d'un excepcional estudi d'Eduardo Hernández Pacheco i no menys excepcionals reproduccions de Francisco Benítez Mellado.

En 1930 es localitzen noves pintures rupestres a Castelló. Es tracta de l'abric de la Joquera, a Borriol, que seria publicat, no sense la ruptura de la seua amistat amb F. Esteve, per J. B. Porcar en el *Boletín de la Societat Castellonenca de Cultura* en 1932, on en els anys següents donaria compte de les successives troballes de pintures rupestres, de la interpretació dels motius i de les tècniques emprades en la seua execució, constituint en el seu conjunt una excepcional aportació, no sempre ben valorada i sovint ignorada, a l'estudi de l'Art Llevantí,

Notícia de premsa referida a una sessió del Centre de Cultura Valenciana. 17 de febrer de 1932.

Henri Breuil i Hugo
Obermaier a Cova
Remigia (Ares del
Maestrat, Castelló).
1935.
[Paper. SIP D/5.723]

fruit de la seua sòlida formació artística. El descobriment en 1934 de Cova Remigia, en Ares del Mestre, posa en relació J. B. Porcar amb H. Obermaier i H. Breuil, els quals realitzarien el seu estudi, que publicarien amb els calcs del primer a l'any següent, en 1935, mentre que el veí Cingle de la Mola Remigia, del qual H. Breuil es va encarregar de fer els calcs i l'estudi, romandria inèdit. La monografia sobre la Cova Remigia, com en les dècades anteriors ho havien sigut les del Barranc de la Valltorta i la Cueva de la Araña, es convertix en un extraordinari referent, igual que la resta de les aportacions del propi Porcar, de la metodologia emprada en l'estudi de l'art rupestre del seu moment i que tardaria a superar-se. De fet, en la dècada dels anys quaranta, amb l'excepció dels treballs de J. B. Porcar, a penes es registren esdeveniments dignes de menció.

Un d'ells està lligat al naixent SIP. Es tracta de diversos abrics en el Barranco de las Letras, com ara el Cinto de la Ventana, en Dos Aguas, descoberts en 1940, dels quals J. J. Senent donaria la primera informació, encarregant-se del seu posterior estudi una comissió del Servei integrada pel mateix Senent, José Alcácer, José Chocomeli i Salvador Espí, davall la direcció de J. Cabré, estudi que es va interrompre per la mort d'este últim i que portarien a terme finalment Francisco Jordá i J. Alcácer en 1951 i publicarien en el número 15 de

la *Serie de Trabajos Varios* del SIP. L'altre és el descobriment en 1947 de la denominada Cova del Polvorí o de Rossegadors, en la Pobla de Benifassà, publicada amb breus descripcions i deficients calcs per Salvador Vilaseca eixe mateix any. Sens dubte, este significatiu retrocés en l'estudi de l'art rupestre ha de posar-se en relació amb les dures circumstàncies polítiques del moment.

Els anys de la guerra i la postguerra. Altres institucions

La Guerra Civil —o incivil, com li agradava qualificar-la a F. Jordá que en els difícils anys de la postguerra trobaria en el SIP suport i treball—, interromp la investigació arqueològica valenciana, encara que les Comissions de Monuments Provincials i els propis museus s'encarreguen de la recuperació i conservació del patrimoni historicoartístic en circumstàncies no sempre fàcils.

Rivalitats entre professionals i institucions, troballes arqueològiques sorprenents i no exemptes de polèmiques, consolidació de les institucions museístiques, creació del Servei d'Investigació Arqueològica Municipal de la Ciutat de València en 1948, naixement dels primers congressos que van servir de fòrum d'intercanvi de coneixements i d'obertura cap a l'exterior de la investigació arqueològica en les comarques centre-meridionals valencianes, i els contactes amb els professionals catalans en les septentrionals, serien els elements que caracteritzen l'arqueologia valenciana en la dècada dels anys quaranta del passat segle.

Visita al Museu de Prehistòria de José María Albareda Herrera, Secretari General del Consell Superior d'Investigacions Científiques. D'esquerra a dreta: Isidro Ballester, Francisco Jordá, Lluís Pericot, José María Albareda, Domingo Fletcher i Manuel Vidal. 1948.

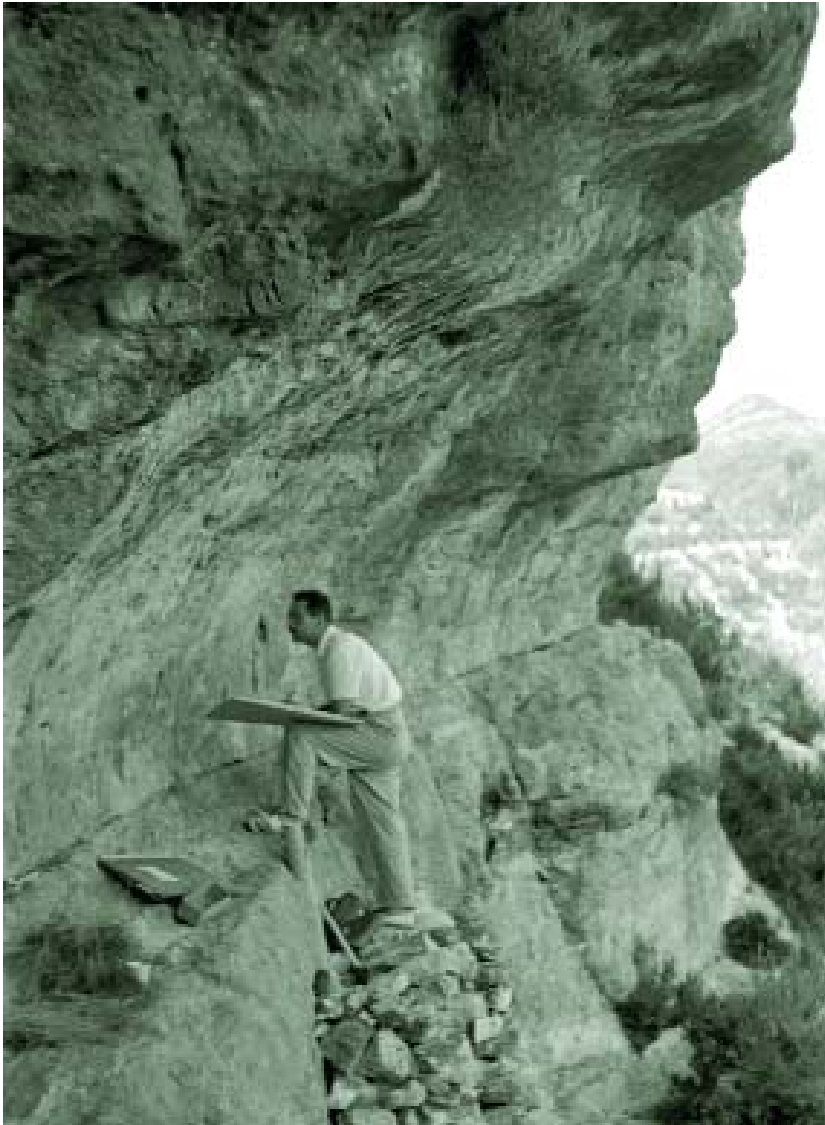
[Paper. Arxiu Diputació València. ADPV (SIG.E.8.5.12/C.1)]

En efecte, els treballs de F. Esteve a Castelló, abans del seu trasllat a Tortosa i Amposta on realitzaria una intensa activitat arqueològica i d'extraordinari interès, trobarien acollida en la revista *Saitabi*, i Joan Maluquer de Motes, deixeble de P. Bosch Gimpera, ja en l'exili, analitza els materials lítics del Barranc de la Valltorta.

L'arqueologia alacantina en la dècada dels anys quaranta, igual que la següent, es mou entre la decepció i l'esperança. Esta última s'alimenta d'alguns esdeveniments d'interès, entre els quals podríem citar la creació del Museu Arqueològic d'Elx en 1947, les excavacions en l'Alcúdia d'Elx per part d'A. Ramos, els primers treballs de José María Soler García a Villena, les interessants síntesis de J. Lafuente Vidal i F. Figueras Pacheco o els treballs del Pare Belda, l'actitud del qual en el seu treball, director del Museu Arqueològic Provincial, en algunes de les seues excavacions i prospeccions i en determinades troballes han d'incloure's en la decepció d'estos anys, com el cas de les falsificacions del Bancal de la Corona.

Els Congressos Arqueològics del Sud-est, impulsats des de Cartagena per Antonio Beltrán, constituïran un significatiu impuls per a l'arqueologia alacantina, ja que el IV es reuniria a Elx en 1948 i el VI, dos anys després, a Alcoi. Seguint el seu exemple, en 1946 se celebra a València el I Congrés d'Arqueologia del Llevant Espanyol, en el qual participarien activament els membres del SIP, que publicarien les seues comunicacions en un volum dels *Trabajos Varios*, mentre que altres comunicacions —no sabem si totes—, dos només dedicades a l'arqueologia valenciana, s'inclouen en el número 25-26 de *Saitabi*.

Este és un altre dels aspectes importants que hem d'assenyalar del SIP, la seua projecció externa, com va quedar reflectida en *La labor del SIP y su Museo en el pasado año 1930* (Ballester, 1931: 26 i ss.), on es diu: «La conveniencia de que el Servicio de fe de vida en el mundo científico, obliga a su concurrencia a cuantos Congresos Arqueológicos se celebren». A resultes d'açò serà habitual, des dels albors del SIP, la participació dels seus membres amb ponències i comunicacions, tant en els Congressos Internacionals, com en els Nacionals quan comencen a organitzar-se, sobre la problemàtica prehistòrica i arqueològica valenciana. En 1929, en el IV Congrés Internacional d'Arqueologia celebrat a Barcelona, ja veïem una nombrosa presència de membres del SIP; i l'adhesió i presència del Servei la podem seguir en el XII Congrés de l'Associació Espanyola per al Progrés de la Ciència també a Barcelona, el V Congrés Internacional d'Arqueologia a l'Alger, el Congrés Internacional d'Antropologia i Arqueologia Prehistòrica a Coimbra i Porto, i en els Congressos Arqueològics del Sud-est Espanyol, com hem assenyalat més amunt. Conferències, visites guiades, atenció a investigadors forans... tot

Francisco Jordá realitzant treballs de camp en l'Abrigo del Ciervo (Dos Aguas). 1951. [Negatiu B/N. SIP 1.054]

formava part d'eixa projecció que està en la base del SIP. El suport del CSIC, al convertir-lo en la seua secció de Prehistòria a València, a finals dels quaranta, suposava l'afermament i la consolidació del Servei en esta línia.

Col·laboradors del Servei han sigut molts des de llavors: diverses generacions d'arqueòlegs i prehistoriadors s'han format i han treballat en esta institució i fonamentat els principis exposats pel seu fundador, I. Ballester. A pesar dels problemes que en alguns moments el SIP va tindre dins la mateixa Diputació, com el retall de pressupost de l'any

1933, i del cessament d'activitats que va suposar la Guerra Civil, el Servei va seguir mantenint les línies d'actuació descrites més amunt. Aquells primers investigadors que van assumir els principis fundacionals de la institució, com ara L. Pericot, F. Ponsell, Mariano Jornet, Gonzalo Viñes, Emilio Gandia, Emili Gómez Nadal, Francisco Porcar López, Domingo Fletcher, Ernesto Jiménez Navarro, Julián San Valero, Manuel Vidal i López, Enrique Pla, José Alcácer... formen part de la història del SIP en els anys heroics de la seua fundació i consolidació. Seria de desitjar que el sentit de col·laboració entre les institucions valencianes i els investigadors valencians que es va plantejar en 1927 seguira funcionant per a bé de la nostra Arqueologia i Prehistòria.